

Skadad i barnskyddet

Skriven av: Anna-Stina Nykänen och Juhani Niiranen

Original titel: Lastensuojelun satuttama

HELSINGIN SANOMAT 27.10.2013, <http://www.hs.fi/sunnuntai/a1382760836158>

Översättning: Solveig Holmström

Tapani Räisä som nioårig på ett mentalsjukhus i Harjamäki.

Tapani Räisä har vuxit upp på en institution. Man talade om kärlek, men i verkligheten blev man behandlad både kallt och grymt. Nu skall man utreda, ifall man borde betala ersättning åt personer, som i likhet med honom, har blivit illabehandlade.

Dåliga erfarenheter i samhällsvården?

Har du upplevt eller sett vanvård i samhällsvården mellan åren 1937 -1983? Social- och hälsovårdsministeriet påbörjar en utredning i saken. Du kan anmäla dig till intervju med avdelningssekreterare Anne Vuori, tel. 02951 63413, e-post anne.vuori@stm.fi.

En frustrerad man ringer till redaktionen. Han vill berätta sin historia. Det är inte första gången man berättar om hans liv i *Helsingin Sanomat*. Man berättade om hans barndom i tidningen år 1970, men i artikeln nämndes inte hans namn. Han var då 10 år och bodde på ett skolhem.

Vi skall nu gräva fram den gamla berättelsen.

Oj detta barn, som inte kan leva "på ett rätt sätt", är rubriken. Ett uppskakande exempel: En pojkes öde i välfärdssamhället-Finland, kan man läsa under rubriken. Denna mans barndom har använts som ett exempel på, hur fasansfullt barnskyddet kan behandla ett barn. Det är en kuslig historia. Så kusligt, att man i tidningarna inte längre vill berätta om dylika saker, i alla fall inte så detaljerat som tidigare. Människorna skulle bli så upprörda. Om vi är hederliga, så vill vi inte heller höra om dessa vidriga detaljer, det är ju socialpornografi.

Men mannen önskar, att hans historia blir hörd.

Pojken härstammar från en litet skyffe på landet, en skogsarbetares familj med nio barn, berättas det i artikeln. Artikeln skrevs av pedagogiska forskaren Erkki Tiusanen, dåvarande Pernasaari skolhems biträdande ledare. Också yrkesmannen var förfärad över pojken bemötande.

Tiusanen berättar, att pojken föräldrar skilde sig då pojken var sex år gammal. Barnen blev omhändertagna och lämnades bort till olika platser. Pojken kom till en privat familj. Efter ett par tre år, hade enligt Tiusanen, familjen fäst sig vid pojken. *Socialnämnden har ändå ansett det vara nödvändigt att på ett radikalt sätt ingripa i pojken angelägenheter, efter att ha hört, att han i någon mån under skolresan har försenat sig och känner att skolgången är motbjudande.* Som orsak hade pojken meddelat, att läraren bestraffar honom för allt, vad som händer i klassen utan närmare utredning och hotar med att lämna honom på klassen. Detta är sant: läraren hade självmant erkänt, att han ville skrämja pojken så att han skulle få pojken att bli flitigare.

Socialnämnden tog bort pojken från familjen, fastän de skulle ha velat ha kvar honom. Man ansåg, att pojken dåliga familjebakgrund var orsaken till hans ”vandringsdrift”, en form av släktfel.

Pojken blev placerad i en främmande kommuns barnhem, så att han skulle lära sig vett och ordning. *Pojken vantrivdes på barnhemmet*, skriver Tiusanen. Pojken rymde och var under skoltimmarna orolig. Således flyttades han till centralsjukhusets barnpsykiatriska avdelning. Därifrån försökte han också rymma och blev flyttad till ett mentalsjukhus. Orsaken till förflyttningen var instabilt känsloliv. Den lilla pojken blev placerad på en slutna avdelning för vuxna män, där man förvarade kriminalpatienter, som hade gjort allvarliga brott. Där fanns också en man, som hade blivit dömd för två mord och som hade varit inlåst i 20 år.

Vad tror ni att hände pojken där? Han blev sexuellt utnyttjad. Man satte honom att se på hemska saker och lärde honom fula tricks. Han blev också ordinerad fasansfullt stora mängder psykmediciner, både som piller och injektioner.

Slutligen blev pojken flyttad till Pernasaari skolhem, för man var rädd att han kan bli dödad på mentalsjukhuset. I skolhemmet såg Erkki Tiusanen hur traumatiserad den tioåriga pojken var. Han fick ångestfulla utbrott, som räckte i timmar. Han skrek och greps av fasa och rädsla över vad han hade blivit utsatt för.

Det behövs en stark tro och kärlek för att kunna hjälpa pojken att komma över sina fasansfulla erfarenheter, skrev Tiusanen.

Tapani Räisä, 53 år, möter oss på den vita egnahemshusgården i Pieksämäki centrum. Han har väntat ute. Han är på gott humör, men intervjun försätter honom i oerhörd spänning. Han säger sig vara en neurotisk människa, och får också ibland panikartade attacker. Han bubblar av pratlust, han vill komma fram och berätta sin historia. Räisä bor med sin familj i huset nedre hyresvåning. Vi sätter oss vid köksbordet.

Han minns ännu, hur han som sexårig blev hämtad hemifrån. Man levde då under 60-talet. Han blev satt i polisbilens baksäte tillsammans med sin bror. Ingen berättade vart de var på väg.

Tapani Räisä bor nu med sin familj i Pieksämäki

Sedan följer den ena vidhäftigaste historien efter den andra, och Räisä vill inte försköna dem. Han berättar om hur det var före familjens splittring, då fadern var alkoholist och hans större syskon sysslade med allt möjligt. I fosterfamiljen fanns också en dräng, som utnyttjade honom. Mentalsjukhusets värsta patienter visste, att de aldrig skulle komma ut från den låsta galleravdelningen. För dem var det ingen skillnad om de skulle ha dödat pojken. Också skötarna använde sig av sneddriven egenmakt.

Blev livet lättare i Pernasaari skolhem?

Räisä påminner, att man var placerad i skolhemmet tills man fyllde 21 år. ”Man placerad mig som tioårig tillsammans med håriga arshambusar” säger han. Skolhemmet var en sammanslutning, där man revolterade och blodet flöt. Enligt lagen var prygelstraffen avskaffade i pojkhemmen sedan år 1965, men kroppslig åga förekom ändå. ”Där fick man se ohöljt våld och grymhet”, säger han. Pojkarnas gängledare och skötarna uppehöll en skrämmande atmosfär. Räisä blev inte mobbad, inte ens storstadsgängets pojkar eller han blev någon nagel i skötarnas ögon.

”Jag var ett babyface, en liten gullig pojke, som pratade bred savolaxdialekt. Jag underhöll dem.”

I skolhemmet fanns det många olika gäng, en del av dem var mycket besvärliga fall. Till vardagsrutinerna hörde fyra timmar skolgång och fyra timmar jordbruksarbete. Strängare regler fanns på den slutna avdelningen i Leppäniemi. I bottenvåningen fanns ett cementbruk, där pojkarna jobbade hårt.

På den tiden i Pernasaari fanns inte längre galler för fönstren. Man hade pansarglas. För obetydliga försummelse fick man straff. Isoleringsrummet var ljudlöst. Det kändes illa, då man inte på många dagar hörde ett ljud. Ännu värre var finkan, som hade galler.

Men nu till glädjen: Räisä minns hur han i finkan gjorde filten till ett näste och i månens ljus läste han *Tarzan och Opars skatt*.

Straffen var oskäligen och grymmare än i fängelset, säger han. ”Jag drömmer ännu om Pernasaari. Det värsta var, att man aldrig berättade, om han överhuvudtaget skulle få komma bort från

skolhemmet och när det skulle ske. Det vet man, om man sitter i fängelse.”

I Pernasaari skolhem var den stängda sidan av bottenvåningen ett cementgjuteri, där barnen arbetade.

Gamla minnen kom fram förra våren, då Räisä såg TV-dokumentet om barn, som hade blivit illa behandlade i skolhem. I redaktör Ari Lehikoinens program [Stulen barndom](#), som producerats av Yle, berättar de män, som vuxit upp på 1950 - 60-talet i skolhem, vad de blev tvungna att uppleva; pimsning, sexuella övergrepp, långa isoleringsperioder, stryk och hårt arbete.

Idén till programmet hade kommit från Vesa Puuronen. Han är professor i sociologi vid Uleåborgs universitet. Han skriver en bok om ämnet och hela tiden kommer det nya personer, som vill bli intervjuade.

Efter att ha sett programmet ringde också Räisä till honom. Puuronen kom på besök och lyssnade på honom.

Barnen har inte haft någon som helst andel till att de har hamnat på skolhem, säger Puuronen. De hade nödvändigtvis inte gjort något fel, inte deras föräldrar heller. Det räckte med att socialnämnden ansåg, att familjen var dålig, oförmögen att ta hand om sina barn.

Många hamnade på skolhem därför, att de av någon orsak inte kunde gå i skola. Det förekom också skolskolkning, lindrigare kriminalitet, spratt och bovsträck, svordomar, lögner och uppstudsighet. Redan före första världskriget hade man också i Finland börjat tala om vanartiga barn från dåliga familjer samt gatubarn.

”Största orsaken var fattigdomen”, säger Puuronen. ”Det var frågan om rashygien; man förhindrade vissa människogrupper att leva ett normalt liv. Man försökte isolera de barn, som samhället hade klassificerat som svagare element.”

Den franska filosofen Michel Foucault har talat om statsrasism: Samhällets elit definierar en del av befolkningen som mindre värda. Man strävar efter att föreviga sin makt genom att använda sina föräldrars triumferande ideologier och statliga institutioner.

I festtal talar alla dock om vårdnad, värme och Guds kärlek för dessa barn. Det var ändå vanligt, att man förde bort barnen hemifrån i poliseskort. Våld och egenmäktighet hörde också ihop med omhändertagandet.

Offentligt framfördes, att syftet var att förbättra barnen och göra dem till hyggliga medborgare. Ändå befann sig institutionerna avsidet på landsbygden. Traktens befolkning hade blivit förbjuden att ha kontakt med barnen. Barnen fick inte gå någonstans, i annat fall blev de satta i finkan. Kontakten med hemmet begränsades. Om de uppförde sig ordentligt, kunde de få permission ett par gånger om året.

”Hur kunde de utvecklas till samhällsdugliga individer, då de levde utanför samhället?” frågar Puuronen.

Men målsättningen var att skydda samhället från dessa barn, inte dessa barns skydd. Finland var dock inte i detta avseende avvikande.

Den stängda avdelningens rum påminde om ett fängelse.

I Norge och Sverige har man beviljat skadeersättningar åt personer, som har lidit i samhällets vård. I båda länderna har man dessutom offentligt bett om ursäkt. Utredningar har enligt social- och hälsovårdsministeriet (STM) gjorts också på Island, i Danmark, Irland, Wales, Skotland, Holland, Australien och Canada. I Finland påbörjas enligt STM en utredning om vanvården och våldet i samhällsvården. Den kommer att omfatta tiden före den första barnskyddslagens tillkomst och alla

de, som har varit i samhällets vård före år 1984.

Vilka skador har kvarstått hos dem, som vuxit upp i skolhem?

Det har påvisats, att de har fått både psykiska och fysiska skador, säger Puuronen. En del har kroppsliga skador av fysiskt tungt arbete, institutionerna var ju som arbetsläger. ”Skolhemmen var självförsörjande: barnens arbetsinsatser upprätthöll dem”, säger Puuronen.

Ofta grundades institutionerna av antingen kristliga samfund eller av affärsmän och patroner. Största delen av skolhemmens personal var utbildade människor från landsbygden. De hade ingen aning om uppfostring eller ungdomen. Också på barnhem och i fosterfamiljer fanns vanvård. ”Institutionerna hade ändå någon form av kontroll, men i fosterfamiljerna kunde det hända vad som helst”, säger Puuronen.

Omständigheterna på mentalsjukhusen var ett kapitel för sig.

”Man kan föreställa sig, vad som hände där, det har ju beskrivits i filmer och böcker. Någon gång övervakade personalen inte vad patienterna gjorde åt varandra. Ibland till och med uppmuntrade de patienterna istället för att hindra dem”, säger Puuronen

I skolhemmen var reglerna strikta. T.ex. matstunderna skulle förlöpa under total tystnad. Överlag borde barnen alltid ha varit tysta, snygga och väcka så litet uppmärksamhet som möjligt. Allting skulle vara tiptop eller annars blev de bestraffade. Skolhemmets ledare var näst efter Gud. ”Det var ett hårt liv. Om man klarade sig med förståndet i behåll, så var det bra”, säger Puuronen. Att enbart klara av vardagen och att vara tvungen att vara där, tog på krafterna, säger nu Tapani Räisä. ”Det var ju ingens hem. Det var en förvaringsplats, där man med tiden blev apatisk.”

Ingenting räddade Räisä från skolhemmet. Han hade inget hem att återvända till. Fadern hade dött strax efter att familjen splittrades. Modern flyttade till Sverige. I princip skulle Räisä ha blivit tvungen att bo på någon institution ända till vuxen ålder.

Pojken hittade på att söka sig till armén vid 17-års ålder. Efter tre veckor blev han befriad från tjänstgöringen och sändes ”hem” för att växa upp. Han behövde inte återvända till skolhemmet, han var fri. ”Jag hade inga tankar om framtiden eller ett yrke. Jag gjorde mindre brott”, säger han.

Bakom sig har han butikssnatteri, inbrott i villor och våldsdådsbrott och ett grovt rån. Åtta år har han suttit i fängelse. Han nämner sig själv som en gammal skurk.

År 1983 då Räisä blev utsläppt från fängelset, blev han troende och nykterist. Fem år gick bra. Ibland bodde han i Lappland, där han hade en guld besittning. Som missionsarbetare besökte han Murmanska fängelset.

Tapani Räisäs längsta arbetspass räckte 13 månader, som en handikappads medhjälpare. Sedan fick han utbrändhet, ångest och panikattacker. Räisä köpte en flaska Kossu (Korskenkorvasprit). Med drickandet kom kriminaliteten.

Nu är Räisä sjukpensionerad p.g.a. depression och panikattacker. Han tillbringar mycket tid vid datamaskinen. Var har han lärt sig att använda datamaskinen? ”Jag lärde mig själv, då jag bodde i Inari. Man kallade mig för virus, då datasystemen alltid kollapsade, då jag rörde vid dem”, säger han skrattande.

Sex år senare hamnade Räisä slutligen i Pieksämäki. Har det nu gått bra? Han vill inte undervärdera svårigheterna. Under dessa sex år har det varit tre våldsdåd och småsnatteri.

En gång ringde han på en bekants dörrklocka, men denna person meddelade vid dörren, att Räisä inte är välkommen till huset. ”Jag smackade till personen i fråga. Nu får jag betala skadestånd.”

Vad har du fått från samhället? Räisä, som talat känslofullt, stänger munnen. Blicken är hård. ”Polisen har hjälpt mig in i bilen, då benen inte lyfte”, säger han kyligt. Sedan konstaterar han tyst, att han har fått pengar från sossen. ”Min arbetshistorik är dålig, mest har jag varit en som samhället har fått understöda. ”Han har inte fått någon terapi. Sinnets djupa hålor har ändå undersökts i samband med psykiatriska undersökningar. ”Så mycket har psykologerna undersökt mig, att man vet vilken dom de måste utfärda.”

Fosterbarnen i skolhemmen saknade ofta alla förutsättningar att lära sig ett normalt livs levnadssätt, säger forskaren Vesa Puuronen. ”Att leva i åratal under hård disciplin och rädsla, fanns det inte utrymme att utvecklas.” De lärde sig att inte lita på någon. Hos många blev det kvar en ilska och bitterhet mot samhället. En annan sak var, att i skolhemmen fick de i verkligheten ingen skolning, de fick heller ingen ordentlig yrkesutbildning. ”Alla de, som jag har intervjuat senare i livet, har präglats, och de har inte fått slutfört sin skola eller yrkesutbildning.”

Efter skolhemstiden försökte de jobba, men det kändes som om de skulle ha varit i fängelse. Också myndigheterna sade till arbetsgivarna, att de inte duger till någonting. En del åkte till Sverige och Norge för att söka jobb, eftersom arbetsmöjligheterna i Finland var omöjliga. ”För många var brottsligheten det enda sättet att livnära sig och själv kunna överleva,” säger Puuronen.

Av de intervjuade hade många varit långa tider i fängelse. Katastrofer har annars också funnits i livet. Sedan har någon kvinna fiskat upp dem på det torra. En människorelation, som man kan lita på. Eller så har man kommit till tro. Bland gruppen har det också funnits sådana, som har klarat sig förvånansvärt bra. Hos några har det upptäckts specialförmågor, exceptionella talanger. ”Många läste och lärde sig själva. Många har dock mycket vetskap om världens gång, men de präglas av en känsla av utanförskap, och på så sätt ser de med större klarhet på samhällets skrockande.” En del har blivit professionella brottslingar, andra drogdealers.

Alla avspeglar på något sätt sina egna erfarenheter, då de hamnat i samhällets klor. Det är inte alltid så rationellt, säger Puuronen. ”Många bara dricker sprit för att dölja sina sår. Saken behandlas också genom att begå dumheter. Genom att begå brott, vill man visa, att man inte bryr sig om regler, eftersom samhället inte brydde sig om mig.” Många, som har bott på skolhem, har försökt utreda, varför just de hamnade i samhällets klor. En del har hittat psykologiska, samhällsliga och historiska förklaringar. I fängelset lär man sig att tala med psykologiska termer om t.ex. faderns narcissism. ”Ändå funderade man över, vad jag felades, då man behandlade mig på detta sätt.” Detta grubblar

Tapani Räisä över. Han vill berätta sin historia med eget namn och eget ansikte. ”Också de homosexuella kommer ut ur garderoben, varför inte också jag,” säger han.

Han vill bli accepterad, vill bli sedd och hörd utan skam. Borde inte de, som har bott på skolhem och blivit dåligt behandlade, bli uppmärksammade på samma sätt som krigsbarnen eller de förtryckta samerna. Borde inte staten betala skade-ersättning åt Räisä? Åtminstone väntar han på ursäkt. Räisä anser, att han har blivit offer för omständigheterna. Han söker orsaker i barndomen; faderns alkoholism och institutionerna. I dem hittar han de bekanta orsakerna. ”Mitt liv har varit en kamp om överlevnad .... Det fanns ingen moralisk modell. Jag förstod inte skillnaden mellan rätt och fel ... Jag har så många gånger slitits lös från olika platser. Sparkade, slet, bet ... Jag var bruten, jag kunde inte ta emot kärlek...” P.g.a. av sin bakgrund har han alltid haft svårt att utstå tillbakavisande. Speciellt som ung, var han förskräckligt svartsjuk. ”Jag tänkte, att jag dödar denna kvinna, om hon lämnar mig så att jag inte åter igen blir utelämnad. Nu har jag lärt mig förnuft, jag slår inte längre.”

Slutligen söker han ändå alltid fel också i sig själv. Kanske det ändå är ett släktfel då man hade talat om den ärvda vandringsdriften, någon form av störning. Han har en känsla av, att i hans barndomshem fanns någonting av inavel. Jag är så trotsig, säger han. Han känner avsky, då han på något ämbetsverk stöter ihop med en öppen, uppriktig och rakt på sak människa, man blir betryckt. ”Någonting trasigt finns i mitt liv, då hatet stiger.”

Alltid nu och då vill Räisä läsa sina dikter och gör det med stolthet. I dikterna finns sorg och hat. I dem framkommer en längtande och krävande, smärtsam människa. Men också ibland klandrar skrivaren sig själv. Han är för komplicerad och onödigt neurotisk. Eller så är han så infernalisk, att han drar olika roller och framstår som klipsk. Räisä är språkligt begåvad. I dikterna ser man fiffighet och allmänbildning. Det bästa för en åhörare är ändå humorn.

Tar ni illa upp, om jag tar en liten sup, frågar han artigt. Han berättar, att han kan dricka ren sprit och öl utan bekymmer, men av vin blir hans huvud snurrigt. Då kan det hända hemska saker.

Räisä har letat efter bakgrundsuppgifter. Han har bl.a. läst de sjukberättelser från mentalsjukhuset, dit han som liten fördes. Han har också ringt till de fåtal trevliga vuxna, som var på institutionerna, som exempelvis till Erkki Tiusanen, han som skrev den gamla historien i *Helsingin Sanomat*. Tiusanen blev senare professor i pedagogik vid Jyväskylä universitet. Han är nu 72 år gammal och pensionerad.

En skör röst hörs i telefonen i Jyväskylä. ”Nog minns jag Tapani. Han fick utstå så mycket orättvisor,” säger Tiusanen.

Han refererar till pojkens erfarenheter på mentalsjukhuset. Än den vanvård, som fanns på skolhemmet? Tiusanen förstår inte. Jag förklarar, att jag menar t.ex. piskandet. ”Piskandet har överdrivits, det gjordes enligt reglerna. Det hörde till saken dåförtiden.” Ja, tidens anda, tidens läror, tidens värderingar. Tiusanen berättar, att han nog i vissa fall var av annan åsikt och hamnade kontroversiellt emot tidens anda i uppfostringsfrågor. ”Jag trodde på humana värderingar, jag tänkte på annat sätt.” Tiusanen funderar, ifall han också trodde på institutionens framgångsrika

uppfostringsmetoder. Han ser sig själv som kritisk. ”Hade jag också lappar för ögonen? Ljög, att det bordar gott.”

Ändå så tycker han att man inte behöver betala skade-ersättning åt alla, som vuxit upp på skolhemmet. Räisä är av annan åsikt. ”Åt Tapani bör man betala för det som han blev tvungen att uppleva på mentalsjukhuset. Det är så våldsamt, att jag inte förstår detta,” säger han

På gården till det vita huset finns en trampolin. Någon ville bli av med den och Räisä och hans fru råkade komma till platsen. Den kostade bara en tia. Dyrbara arvsföremål finns inte, men alla sakerna har en historia. Min fru besöker lopptorgen. Räisä dyker efter bra saker i soptippen. Saker kommer och går.

Räisäs första äktenskap slutade i skilsmässa. Hustrun tolererade spriten men inte brottsligheten. Från första äktenskapet finns två vuxna söner, som klarar sig bra i livet. För fem år sedan träffade Räisä sin nuvarande fru Kati. De har gemensamt en tre-årig son.

Hustrun hämtar sonen från dagis, som är en sysselsättningsgrupp. På gården kommer en glad, klarögd och duktig pojke. Pappan tar honom i famnen och rullar honom runt.

Senast, då Räisä hamnade att ta ansvar för sina brott, var domaren i rätten nådig: han blev inte slängd i fängelse, då familjens barns skulle födas om en vecka. Domaren sade, att gå nu hem och sköt om ditt barn, säger Räisä.

”Vi har ett bra liv”, säger Räisä. Hurudan far vill du vara åt din son? Räisä ser skarp ut, är tyst en stund. ”Hurudan mor vill du själv vara åt ditt eget barn?” frågar han.

Ja, verkligen, man kan ju vilja allt möjligt, men avgörande är hur man agerar. ”Så klart, att jag vill förhindra, att han får samma skador, som jag själv har. Men det hjälper inte att jag här bara svamlar,” säger han. Han har bestämt, att till hemmet kommer inga fylltrattar, han vill att barnet har en trygg miljö. Han har märkt, att om han är frustrerad, börjar pojken i sin lek kasta omkring saker. Faderns sinnesstämning inverkar. Men om vi båda, min fru och jag blir deprimerade, undrar Räisä. Min frus två tidigare barn har blivit omhändertagna. För säkerhets skull har Räisä själv bett om att barnskyddet skulle besöka dem. ”Så att det inte skulle hända någon katastrof,” säger han.

Hos dem besöker regelbundet en socialarbetare från barnskyddet, som ibland tar pojken till simhallen. Tänk om också någon annan skulle besöka oss, säger Räisä. ”Vi har egentligen inga sociala kontakter.” Detta stör honom många gånger, då ingen kommer på besök. Hur var det han sade om skolhemmet:

”Därifrån fick han inga hjärtvänner”.

[Lastensuojelun satuttama](#)

[Anna-Stina Nykänen, Juhani Niiranen](#)

Helsingin Sanomat 27.10.2013